СОКОЛОВ ТИМУР АНДРІЙОВИЧ,
студент 1-го курсу факультету міжнародних відносин і права
Хмельницького національного університету;
ВАВРИНЧУК МИКОЛА ПРОРОКОВИЧ,
зав. кафедри права Хмельницького національного університету,
канд. політ. наук, доц.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ІСТОРИЧНОГО ДОКУМЕНТУ ПРО КИЇВСЬКУ РУСЬ («ПОВІСТЬ МИНУЛИХ ЛІТ»)

Українська історія є багатою на різні визначні події та ситуації, що вплинули на формування та розвиток, як і самої держави, так і народу України в цілому. Більшість із цих даних ми можемо отримати за допомогою різних пам'яток минулого. Однією з таких пам'яток минулого України є літописне зведення «Повість минулих літ» Нестора Літописця.

Цей документ вважається однією з найдавніших літературних історичних і юридичних пам'яток української мови, розвитку держави Київська Русь. В часи свого написання він мав ще й політичну функцію. Оригінальний текст твору розповідав про такі події, як формування та історії князівської влади, утвердження в Київській Русі християнства та доволі детально розкривав історію східних слов'ян. Проте, текст твору був неодноразово переписаним іншими літописцями, заради різних цілей, зокрема з метою пропагування та уславлення князів, царів, що перебували при владі, викривлення історії про Україну.

Знання оригінального тексту, розуміння того, чому і як змінювався текст «Повісті минулих літ» може допомогти краще орієнтуватися в історії минулого України.

«Повість минулих літ» вважається першою (або однією з перших) писемною історичною пам'яткою державності України. Вона була складена приблизно в XI – на початку XII століття. Її автором вважається чернець Києво-Печерського монастиря Нестор Літописець. Не зважаючи на те, що твір написаний у певному художньому стилі який був притаманний тому періоду часу, в ньому присутні точність та логіка, які характерні для документів, які описують історію минулого. Також, історичну точність цього документу можна підтвердити тим, що історики досі знаходять нові факти про події тогочасної України, що збігаються з текстом літопису.

«Повість временнних літ», «Повість минулих літ» – перша в Київській Русі пам'ятка, в якій історія держави показана на широкому тлі світових подій. Висвітлює історію східних слов'ян та князівської влади, утвердження християнства на Русі, містить оповіді про виникнення слов'янської писемності, відбиває настрої різних суспільних верств. Використано перекази, оповідання, повісті, легенди. Написана мовою, близькою до живої народної з нашаруванням церковнослов'янських елементів [1].

Якщо в сучасному світі даний твір має виключно історичний характер і слугує як документ, за допомогою якого можна дізнатися історію минулого України, то в часи його складання він мав сильний політично-пропагандистський характер. Текст також висвітлював князювання та князівську владу в цілому, з його допомогою можна було висвітлити певну політичну особу тільки з позитивної сторони, або взагалі сфальсифікувати відомості про неї, тим самим підвищивши її репутацію та авторитет.

Через такі чинники, оригінал «Повісті минулих літ», на жаль, не зберігся, адже після смерті першого автора, його неодноразово переписували.

За князювання Володимира Мономаха, після смерті Святополка Ізяславича, було вирішено зробити нову політику, частиною якої б стало утворення новою гілки княжої родини, по якій, згідно з новими законами, передавалось право керування державою. Саме тому, для покращення свого політичного стану, князь наказав переписати «Повість минулих літ» так, щоб у ньому була збільшена його історична велич. Саме тому, через 2 роки після смерті Нестора Літописця, у 1116 р. переробку тексту твору було передано в руки ігумену Свято-Михайлівського монастиря Сильвестру, який розпочав роботу над переписом. Після певного часу версію Сильвестра було передано на перепис вже ченцю Лаврентію у Суздалі в 1377 р., який вже остаточно закінчив роботу Сильвестра [1].

Лаврентіївський список є копією літописного зведення 1305 р., та містить у собі різні літописи, що пов'язані з історією Київської Русі. Сам Лаврентій мав роль контролера-редактора, який чітко пильнував процес написання, а імена людей, що переписали твори, є невідомими. Цей список доволі добре зберігся, хоча при цьому були втрачені деякі його частини [2; 3].

Версію літопису Сильвестра (без редакції Лаврентія) можна вважати втраченою, адже єдиним його залишком є текст Лаврентіївського списку. Проте, відомо те, що Сильвестрова версія була опублікована окремо, задовго до варіанту Лаврентія, адже створювались інші списки, які слугували як противага версії Сильвестра ще до початку роботи над Лаврентіївським списком у 1305 р. Головна мета цього перепису – возвеличення ролі Володимира Мономаха над Святополком Ізяславичем. Головним нововведенням цієї версії було створення нового розділу, а саме «Повчання Володимира Мономаха». Воно було розміщене одразу після пункту з подіями 1096 р. та перед подіями 1097 р. За своєю структурою «Повчання» було настановою для народу від імені самого Володимира Мономаха, який "у благочесті наставлений, дітям моїм у доброчесності домогтись успіхів бажаючи, се пишу поучення вам, улюблені, і задля християнських людей, бо скільки оберіг я по милості божій і отчою молитвою од усяких бід!"[4]. Вторинними змінами можна вважати елементи тексту, в яких роль Святополка помітно зменшилась (наприклад факт того, що більшість політичних подій він навіть не обдумував самостійно, а завжди звертався за допомогою (питанням, порадою і т.д.) до інших). При цьому сам Мономах був зображений дуже благородно та звитяжно.

«Повість минулих літ» Лаврентіївського списку є дуже популярною серед дослідників минулого України. Однією з головних причин використання саме Сильвестрового варіанту тексту є те, що він є його найстарішою уцілілою версією"[5].

Третьою відомою версією «Повісті минулих літ» вважається версія Іпатського списку (ще відомий як Іпатіївський). Ця версія повісті була так само написана за часів князювання Володимира Мономаха, але при цьому вона призначалась вже для його сина Мстислава. Як і у випадку Лаврентіївського списку, початок та кінець роботи дуже сильно різняться в часі. Переписування літопису почалося у 1118 році, проте завершено воно було лише під кінець XIII – на початку XIV ст. (такого висновку можна дійти, адже останні події записані у цій версії датуються приблизно 1292 р.). Імена людей, що приймали участь у цьому переписі є невідомими. Оригінал Іпатського списку, як і попередні два, можна вважати втраченим, проте є збережена копія XV ст. (якщо точніше – 1420-их років) [1; 6; 7].

«Повість минулих літ» Іпатського списку можна вважати канонічним до варіанту Нестора. Текст цієї версії, на думку багатьох істориків, є дуже наближеним до оригіналу, а також він достатньо сильно відрізняється від Сильвестрового за методикою написання (бо стилі авторів кожних з версій відрізняються). У літопису Іпатського списку є дві основні риси, що сильно його відрізняють від інших варіантів

перепису. По-перше, це перша неоригінальна версія «Повісті минулих літ», у якій було зазначено, що ім’я автора твору – Нестор Літописець. По-друге, він має виразне українське походження: зразки української фразеології, української орфоепії, а також української лексики. Більшість діалогів у «Повісті врем'яних літ» передана фактично українською мовою [6]. Текст Іпатського списку вважають схожим до першого варіанту від Нестора Літописця. Саме тому, на відміну від Лаврентіївського списку, тут можна побачити відсутність возвеличення особи Володимира Мономаха та приниження Святополка Ізяславича, а також відсутність цілого розділу, який є у версії Лаврентія, а саме – «Повчання Володимира Мономаха».

Цей список так само є дуже важливою писемною пам’яткою історії «Повісті минулих літ», адже він є одним з найголовніших джерел вивчення змісту оригінального тексту. Інформації про цей варіант існує помітно менше, ніж про варіант Лаврентіївського списку. Проте багатьом історикам на даний момент вистачає і тієї інформації, яка їм наразі доступна. Зміст та історія літопису цього списку є дуже важливим джерелом для їхніх досліджень з історії України, її державотворення.

Розглядаючи «Повість минулих літ», завжди звертають увагу на три головних варіанти цього літопису – оригінальний (від Нестора Літописця), Сильвестровий (з Лаврентіївського списку) та з Іпатського списку. Проте, це не єдині версії літопису, які існують або колись існували. Більшість версій переписів не зберіглось до нашого часу.

Одним з менш відомих варіантів, є літопис з Хлєбниковського списку. Його головною проблемою є те, що про цю збірку мало що відомо. Із доступних матеріалів можна вважати, що його ім’я було дано через ім’я його останніх власників. Написаний список був в Острозі, можливо десь близько 1575 р. [8; 9].

Текст «Повісті» був схожим на варіант Іпатського списку, при цьому він так само мав приписку, в якій зазначалось авторство Нестора Літописця [9]. У ньому теж відсутнє надмірне ославлення Володимира Мономаха, та взагалі версію літопису цього списку вважають похідною від списку Іпатського.

Також, достатньо відомим є перепис Радзивіллівського списку. Про нього відомо значно більше, і зберігся він у «більш кращій формі». Опублікований він був десь у XV ст., і включає в себе літописні статті до 1206 р. Рукопис належав польсько-литовським магнатам Радзивіллам, потім потрапив до Східної Пруссії, там вже була зроблена його копія [10]. Протягом певного часу увесь Радзивіллівський список вважали лише додатком для Лаврентіївського, тому й звертали увагу на нього, тільки коли розглядали варіант Сильвестра. Але з часом дійшли висновку, що цей список треба виділяти серед інших, і досліджувати як окрему писемну пам’ятку історії [11].

Також існувало чимало інших переписів, але головна проблема, яка виникає під час їхнього розгляду – відсутність майже будь-якої інформації стосовно них. Більшість з усіх цих версій було втрачено. Прикладом можна вважати Троїцький літопис, що був знайдений у 60-х роках XVIII ст. у бібліотеці Троїце-Сергієвої Лаври. Проте був втрачений під час пожежі в 1812 році. Відомо що зміст списку охоплював події від початку «Повісті» до 1408 р. Якихось відомостей про саму «Повість» майже немає [12].

Великою проблемою для дослідження різних фальсифікацій «Повісті минулих літ» є те, що майже всі збережені давні копії зберігаються в різних бібліотеках та академіях росії. Нових матеріалів звідти ж отримати на даний момент ніяк не вдасться.

Існує чимало інших варіацій тексту, які доступні вже в сучасних джерелах інформації. Деякі з них можна вважати сучасними фальсифікаціями, або неправильними інтерпретаціями (або ж інколи перекладами) якихось з попередньо вказаних версій «Повісті минулих літ». Інколи використовують якісь частини з одного варіанту літопису, якісь – з іншого. Наприклад, на сайті УкрЛіб. «Повість минулих літ» використовує вступ із зазначенням Нестора Літописця, як автора, але при цьому в

пізній частині тексту присутня певна злість та якась неповага до особи Святополка Ізяславича. Це може бути особливістю написання тексту від людей, що його переклали (тобто особливість цього перекладу), або якась помилка, що пов'язана з неправильною інтерпретацією тексту, незважаючи на те, чи було це зроблено навмисно, чи ні.

«Повість минулих літ» важливий історичний документ. Будучи найстарішим писемним джерелом української історії, що охоплює достатньо великий період часу, він є опорою для багатьох досліджень вже сучасних істориків. Але, як і самі події минулого, цей літопис неодноразово фальсифікувався різними групами людей. У деяких випадках це робилось з метою приховання правди, посилення політичного авторитету та частково як засіб керування суспільною думкою, а інколи як метод збереження істини, що знаходилась в оригіналі від забуття, при цьому оновлюючи його на більш сучасний манер, а інколи просто викривляють історію України.

До нашого часу дійшло не так багато редакцій «Повісті минулих літ», адже більшість з них було втрачено або більше не має можливості їхнього детального аналізу (так як майже всі залишки зберігаються в росії). Проте навіть ті що ще залишились за допомогою яких можна ознайомитись з літописом, проаналізувати його.

І навіть не дивлячись на те, що думки істориків досі різняться, що досі немає чіткої відповіді, яка б пояснила б і «розкрила б темряву» над історією «Повісті минулих літ», можна все ще з впевненістю сказати, що ім'я Нестора Літописця назавжди увійшло в історію України, як автора однієї з найважливіших історичних пам'яток минулого нашої держави.

Але потрібно звернути увагу ще на один серйозний факт фальсифікації документа, можливо і самим Нестором, або іншими авторами, в тому числі вже в період коли фальсифікували історію Київської Русі – України.

Так, в основному джерелі історії Київської Руси, головному держаному літопису «Повість минулих літ», який до нас дійшов в переписаних списках, утворення Київської Руси – середньовічної Руської держави та її назву Нестор пов'язує з нібито запрошенням на князювання в 862 році до новгородських слов'ян норманських варягів. Однак, дослідження останніх років дають змогу виявити в цій частині літопису підробку і фальсифікацію. При вивченні історичного документа насамперед кидається у вічі відсутність логічного зв'язку і послідовності у викладі подій. З тексту літопису видно, що Нестору добре були відомі історичні події, які відбувалися на Руси та її території, починаючи з V ст. Він писав про перехід булгар на Балкани і аварів на Дунай, про війни аварів з Візантією і слов'янами, посольство Кия в Константинополі, про будівництво Київського городища. Якщо літописцю були відомі такі далекі події, то він був добре обізнаним про більш пізні події, зокрема про князювання Кия, останніх князів Діра і Аскольда, про існування першої слов'янської держави до появи варягів. Принагідно зауважимо, що численні зразки з інших джерел засвідчують, що новгородці в 859-862 р.р. жорстоко прогнали норманів. Розповідь про ці події була вилучена з тексту за велінням російської цариці Катерини II і замінена оповіданням про запрошення варягів на князювання в Новгород, тобто так німецькі і російські історики документально започаткували норманську теорію утворення Київської Руси, яку століттями розвинули і підтримують давні і сучасні нормалісти. В той же час, усі скандинавські хроніки і саги IX-XI ст. мовчать про міфічне запрошення норманів на князювання на Русь.

Таким чином, можна зробити висновок, що не було ніякого запрошення варягів-норманів в 862 році «княжити і володіти нами». Олег, прибувши до Києва в 882 році, застав тут давню державу русів.

Гіпотеза про скандинавське походження Руси з головного державного літопису, в світі наведених історичних фактів втрачає під собою всякий науково історичний і юридичний ґрунт.

Список використаних джерел

1. Повість временних літ. Українська Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Повість_временних_літ;
2. Лаврентіївський літопис. Українська Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Лаврентіївський_літопис;
3. Лаврентіївський літопис. Інститут історії України. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Lavrentiivsky_Litopis;
4. Поучення Володимира Мономаха. Повість врем'яних літ. Ізборник. URL: http://litopys.org.ua/litop/lit27.htm;
5. Енциклопедія історії України, Інститут історії України НАН України. Видавництво: Наукова думка, 2012 р., С. 553-554.
6. Іпатіївський літопис. Українська Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Іпатіївський_літопис;
7. Іпатіївський літопис. Інститут історії України. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Ipatiivsky_litopys;
8. Хлєбниковський список. Українська Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Хлєбниковський_список;
9. Повість временних літ. Інститут історії України. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Povist_vremenykh;
10. Радзивіллівський літопис. Українська Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Радзивіллівський_літопис;
11. Радзивіллівський літопис. Інститут історії України. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Radzyvillivskyj_litopys;
12. Троїцький літопис. Українська Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Троїцький_літопис